

a J. Uhlířem (vydalo SPN Praha) a jehož nová verze nedávno vyšla, navázala učebnice SPN z r. 1995 – Z. Hlavsa a kolektiv: Český jazyk pro střední školy (na spolnaučtorství se tu podíleli M. Čechová, F. Daneš, K. Hausenblas, J. Hoffmannová, V. Sýblík a K. Svoboda). Synetizující pončení o mačtštem jazyce pínáší Přehledná mluvnice pro základní školy (Mluvnice se nebojím) vydaná v r. 1992 v nakladatelství Fortuna. Nejnovější učebnici tohoto souboru je Čeština – řeč a jazyk M. Čechové, M. Dokutila, Z. Hlavsy, J. Hrbáčka a Z. Hruškové. Jubilantovi v této učebnici patří autorství kapitoly nazvané Zvuková a grafická stránka jazyka. Odřážejí se v ní poznatky a zkušenosti ze zpracování akademické i školní verze Pravidel českého pravopisu, pro něž Z. Hlavsa připravil zejména kapitulu o psaní velkých písmen.

Na závěr této stručné připomínky významného životního výročí se chci ještě zmínit o jazykových koutcích Českého rozhlasu, které můžeme pod názvem Rozmlouvání o češtině slyšet každé pondělí v pořadu Dobré jitro nebo se s jejich písemmou podobou seznámit v týdeníku Český rozhlas. Také díky jim je jméno dr. Zdenka Hlavsy – a jeho prostřednictvím i popularizační činnost akademického Ústavu pro jazyk český – dobře známé a veřejnosti. Tak zde, stejně jako v jeho učebnicích, se Hlavsovi dají zpřístupňovat závěry svých teoretických poznatků veřejnosti.

Rád bych za všechny spolupracovníky a také za čtenáře Slova a slovesnosti jubilantovi, vedoucím redaktorovi našeho časopisu, popřál při této příležitosti do budoucích let hodně zdraví a neutuchající pracovní elán.

Jiří Kraus

JUBILEUM PROFESORA PŘEMYSLA JANOTY

Česká i světová odborná veřejnost oslavila sedmdesáté narozeniny vynikajícího českého fonetika Přemysla Janoty, uznávaného vědce a profesora Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Narodil se v Praze 10. května 1926. Univerzitní studium zahájil v r. 1946 na FF UK. Část ho absolvoval na univerzitě v Amsterdamu, kde se věnoval fonetice a holandskému pod vedením prof. Luisy Kaiserové; z té doby pochází i jeho první studie o kvantitě. Zájem o holandskinnu a přáčetství k této zemi zůstaly pak trvalou součástí jeho života. Studium ukončil na UK v r. 1950 doktorátem z fonetiky, obecné lingvistiky a filozofie. Od r. 1950 působil v pražském Logopedickém ústavu, brzy jako vedoucí audiologické laboratoře. Současně absolvoval logopedii na Pedagogické fakultě UK.

V r. 1957 se vrátil na FF UK do Fonetického ústavu a zůstal zde již natrvalo, bez ohledu na organizační proměny, které toto pracoviště postihly. V r. 1964 se stal docentem UK. Několikrát byl požádán, aby převzal řízení zahraničního fonetického pracoviště (v Amsterdamu, v Hamburku, v Nijmegen), nikdy však nedostal souhlas tehdejších československých úřadů a opustit svou zemi ilegálně nechtěl. Pro českou fonetiku bylo ovšem velké štěstí, že neodšel.

Profesorem UK mohl být jmenován až po změně politického klimatu, v r. 1990, jako jeden z prvních takto rehabilitovaných pedagogů FF. Stal se také ředitelem Fonetického ústavu, jemuž byl vrácen statut samostatného pracoviště. Ani dnes, kdy je již v důchodu, své spolupracovníky a studenty neopustil, vede některé přednášky a účastní se vědeckových konferencí a projektů ústavu. V r. 1995 mu Univerzita Karlova udělila čestný titul profesor emeritus.

Odborné působení Přemysla Janoty bylo vždy rozsáhlé a spojuje se s oběma směry jeho původního zaměření.

Sonstavný je jeho zájem o problematiku řeči lidí s poruchami sluchu. Zde má často příležitost spolupracovat se svou ženou Nadeždou Janotovou, známou odbornicí v sурdopedii a logopedii, zabývající se zvláště řečící neslyšících. Přemysl Janota mezi jiným vypracoval první systém české slovní audiometrie (již 1954), včetně modifikace pro malé děti. Trvale se uplatňuje jeho koncepce

reedukčních kurzů pro nedoslýchavé. Navrhl a konstruoval četná zařízení pro zlepšení metodiky vyučování pro děti s vadami sluchu. Prováděl výzkum řeči dětí s vadami sluchu a jejího hodnocení okolním světem. Po léta též přednášel fonetiku studentům logopedie.

Největší část aktivity Přemysla Janoty však souvisela s jeho působením ve Fonetickém ústavu FF UK. Ale i naopak, čímno ovlivněna nezaménitelnou přítomností Přemysla Janoty. Vce než to. V době, kdy veřejní okolnosti postupně vymazávaly obor z českého vědního kontextu, fonetické pracoviště UK si zachovalo úroveň umožňující nový rozvoj do značné míry díky tomu, že zde byla osobnost Přemysla Janoty.

Tak bylo štěstím pro českou fonetiku, že Ingvysta Janota měl vždy lásku k instrumentální metodice a současně pozoruhodné znalosti z akustiky, elektroakustiky, výpočetní a později počítačové techniky. Specializovaná zařízení, která navrhl a konstruoval, umožnila pokračovat v experimentálním výzkumu v době, kdy Fonetický ústav ztratil technické zázemí. Připomeňme jen proslový Janotův segmentátor, který se s úspěchem užívá v mnoha evropských laboratořích, zapisovač melodie či jednoduchý syntetizér na simulaci samohláskových zvuků, s nímž Janota pořídil většinu materiálů pro svou vynikající monografii Personal Characteristics of Speech (1967).

Výzkumná práce Přemysla Janoty poskytovala vždy inspirativní ukázkou toho, jak v daném okamžiku vypadá smysluplné maximum, od volby tématu a metody po obecnou interpretaci výsledků. To bylo opět štěstím pro obor v době, kdy možnost příprav dospělou a výměny zkušeností byla více než omezená.

Mezinárodní kontakty Přemysla Janoty, jeho činnost ve vrcholných grémních oborech (ICPhS, Permanent Council), a zejména výborné osobní vztahy s pracovníky předních fonetických laboratoří pak udržely povědomí o existenci pražského pracoviště a získávaly mu podporu.

Popis češtiny vědci Janotovi za rozpracování několika závazných tematických okruhů, vždy aktuálních i v srovnavacím kontextu. Připomeňme problematiku akustických vlastností českých vokálů, sérii studií z problematiky prozodie, práce o problematice výslovnosti současně mluvené češtiny a budování databáze pro popis její variability. Připomeňme konečně současně příspěvky k syntéze češtiny, tedy k problematice, v níž byl před lety průkopníkem.

Přemysl Janota je výtečným vysokoškolským učitelem. Po léta vedl kurzy z několika oborů: obecné fonetiky, akustiky řeči, řečové komunikace, pedofonetiky, fonetiky češtiny, angličtiny, holandského, holandské gramatiky. Je autorem mnoha učebních textů, testů, výukových programů; problematice výuky věnoval i teoretické studii.

Už jen zmíníme Janotovu činnost editororskou a popularizační přednášky pro veřejnost, či účast v akademických grémních. Toto krátké ohlednutí nemá být výsledkem a vůbec už ne hodnocením bohatých výsledků práce Přemysla Janoty. Tim spíše ne, že jeho aktivní pedagogická ani vědecká činnost zdaleka nekončí. Využíváme jen příležitosti, jak pozdravit kolegu, jakých je málo, a vyjádřit mu díky. Přemysl Janota je mimořádně vzácný a velkorysý člověk, jehož vstřícnou podporu poznal každý, kdo měl to štěstí s ním spolupracovat. Vážíme si toho a jsme mu velice vděční.

Na počest sedmdesátin Přemysla Janoty byl vydán mezinárodní sborník Phonetica Pragensia IX: Characteria Pragensis Janota oblata (AUC, Philologica 1, 1996), do něhož přispělo 32 autorů z devalendáti pracovníků deseti zemí. Připojena je Janotova bibliografie.

Zdena Palková

BOHUMIL PALEK ŠEDESÁTNIKEM

V únoru letošního roku se B. Palek stal šedesátiníkem. Jeho profesionální život je spjat s pražskou filozofickou fakultou. V l. 1954–1959 na ní (vlastně na tehdejší fakultě filologické) studoval arménskinnu a ruštinu se specializací obecná jazykoveda (dále OL). Po roční stáži v tehdejším Leningradě

a Moskvě byl přijat jako asistent na Havrákovu katedru českého jazyka, obecnělo jazykozpytu a fonetiky (odd. pro teorii strojového překladu; u počátku oddělení byl jeho starší podnáč). Brzy poté byl zarazen do svazku MFJ UK, ale r. 1968 se na FF vrátil a působil na ní dodnes, zprvu jako věd. pracovník, od listopadu 1992 jako docent a od letoška jako profesor OL.

Palek je žákem V. Skalického, P. Trosta, B. Trnky a O. Zicha. Jeho vědecké počátky se týkaly strojového překladu a jiných problémů automatického zpracovávání textu. Od r. 1962 se jeho zájem přesunul k jedné, tehdy málo studované oblasti lingvistické analýzy textu, k odkazování a jevům přibuzným (dosílal se k ní už ve své diplomové práci). Člen v staroaramejské verzi evengelií, jejíž téma mu navštívil slavista prof. J. Kurz).

V souvislých textech mluvíme o entitách, např. jednořadnicích, pro něž jednečta, jen pro každou z nich vlastní jména neexistují nebo je neznáme. Bežně pak mluvíme o více takových různých entitách s pomocí téhož substantiva (substantivních frází – SF – zahrnujících totéž substantivum) a naopak o téže entitě s pomocí různých substantiv (SF s různými dominantními substantivy). Přitom jasnost o tom, že se vyskytí výrazu týká entity už zmíněné či jiné, je jednou ze základních podmínek srozumitelnosti souvislého textu. Závažnou úlohu v signalizaci takové identity nebo různosti mají zájmena (a některé výrazy další; i členy některých gramatických kategorií) a takovou úlohu nelze posílitovat traktováním zájmen a dalších výrazů na způsob jiných slovních druhů.

Ve své první monografii Cross-Reference. A Study from Hyper-Syntax, AUC. Monogr. XXI, 1968 (dále C-R; přepracovaná verze kand. disertace z r. 1967) započal Palek tuto problematiku do kontextu soudobých lingvistických teorií, pojmově ji podstatně propracoval a v souvislosti s tím načrtl původní pojetí nadvětné syntaxe. Rozhodujícím krokem bylo pojímání anafory nikoli jako druhu (kategorizace) zájmena („anaforického“) nebo zájmena nadaného funkci

„anaforickou“, nýbrž jako vztahu mezi „anaforickým“ výrazem a výrazem „postecedním“ (mezi jejich výskyt); v souvislosti s tím začal rozlišovat mezi (event. „skutečným“) objektem a jeho pro dané zkontextování uvázaným „sínem“ (v jeho terminologii: denotátem).

V r. 1972 poprvé zavedl pojem instalace a ve své druhé monografii (a doktor-ské dis.) Referencí výstavba textu (Praha 1988; dále RST) její učinil pojmem ústředním (=proces umožňující poslouchat či čtenářův vyvození, „vy-jevení“ denotátu). Zároveň se v C-R soustředoval na konceptuální zmapování odkazování a přibuzných jevů a na výklad na vybraných příkladech, opírá RST o podrobnou analýzu dalších souvislých textů, zatímco v C-R abstrahoval od syntaktické struktury vět, v RST v kontaktu s pracemi N. Chomského (G&B teorie) k struktúře vět a souvětí podstatně přiblížil, zatímco v C-R v zásadě přijal hledisko analýzy hotového textu, v RST rovnocenně traktuje i produktování textu.

V dalších více než dvaceti letech Palek pokračuje v bádání v této oblasti, své výsledky průběžně publikuje, přednáší o nich na mezinárodních kongresech lingvistických (XI – 1972, XII – 1977 a XIV – 1987) i jiných (mezinár. kongr. logiky, filozofie a metodologie vědy 1972; jeho referát byl publikován ve sb. Logic, Language and Probability; Dordrecht 1973) a je zván k spolupráci na zahraničních sbornících (např. Grammars and Descriptions. W. de Gruyter 1977; Text vs Sentence. Papiere zur Textlinguistik 20, 1979).

Dlouhodobá, velmi soustředěná práce v uvedené oblasti mu je a byla východiskem a mostem k jiným tématům OL a k některým tématům sémiotickým (v návaznosti na jeho stálou analýzu útvary nejněmých).

Palek si je osm vědom i jiných oblastí lingvistiky textu i souvislosti těchto oblastí. V C-R přehledně „magickou hranici“ lingvistické analýzy, větu, pod pojem textové vzorce tam (s. 145) zahrnul i aktuální členění výpovědí (dále AČV; kritickou analýzu učení o něm podal se Z. Palkovou ve sb. Current Trends in Textlinguistics. Gruyter

1978); jiné takové oblasti, struktury textu jako případu literárního žánru, se týká RST, s. 202. (Je pak i další oblast, tzv. synergetický směr kvantitativní lingvistiky založený na zobecnění Menzerzhova zákona, viz L. Hřebíček, Text Levels. Quantitative Linguistics, vol. 56. Wiss. Verlag, Trier 1995.)

V r. 1976 začal na teh. kat. lingvistiky a fonetiky – z podnětu kartografa M. Mar-tínka – výzkum orientovaný ke kartografické sémiotice, na němž pracovali B. Palek a L. Nebeský. V tomto výzkumu jsou kořeny několika Palkových států z této oblasti, z nichž uvedme aspoň Semiotics and cartography. In: The Semiotic Web (ed. T. Sebeok, 1991), sborník, v němž se přehlíží a hodnotí jednotlivé oblasti a způsoby aplikace sémiotiky.

V posledních letech, po zásadní iniciá-torské stati o slovosledu (AUC. Linguistics Generalia IV, 1985, společně s L. Nebeským) téma slovosledu zobecňuje a spoluvytváří tak předpoklady k zkoumání takových vlastností slovosledu, které jsou téměř zcela mimo dosah slovosledného studia převládajícího u nás (zameřeného na AČV).

Palkovi se vždy dařilo uvádět své vědecké zájmy do soudobých organizačních forem, ať to v 70. a 80. letech byly ba-datelské/výzkumné plány různých úrovní, nebo nyní grantové projekty (je řešitelem grant. projektu UK „Sled jazykových jednotek a jejich postavení v jazykovém systému a v jazykové typologii“ a spoluréšitelem grant. projektu GA ČR „Prostor v jazyce a jazyk v prostoru“).

Palek inicioval a organizoval tři mezinárodní konference (Linguistics) & P(honetics): LP'90 a LP'94, letos proběhla třetí, LP'96 (tematika LP'94 a LP'96 souvisí s tematikou zmíněného už grant. projektu UK). Je také zkušeným editorem (Linguistica Generalia I (1974), III (1981) a IV (1985), Proceedings LP).

B. Palek vyvíjí souvislou pedagogickou činnost na FF UK od šk. r. 1965/66. Protože jeho přednášky a semináře bývají těsněji spojeny s vlastní vědeckou činností, uvedme jen ty, jejichž zaměření nelze předem odhadnout: po (znovu)zavedení stud. oboru lingvistika-fonetika (1990/91)

má v něm pravidelně kmenovou přednášku „Dějiny lingvistiky“ a z přednášek a/nebo seminářů pro studenty jiných oborů: „Filozofie jazyka a sémiotika“. Nyní byl otevřen studijní obor arménština.

Byl konzultantem zahraničních stážistů, školicím domácích i zahraničních aspirantů (nyní PG(S) na oboru OL. Před mnoha lety byl Palkovým spolupracovníkem londýnského bohemista, pozdějšího profesora, D. Short. Palek věnoval větší systematickou pozornost zajišťování kvalitních studijních pomůcek: editor řady Lingvistické články, FF UK; autor vysokoškolské učebnice Základy obecné jazykovědy, 1989, již podal v r. 1992 jako práci habilitační (OL). Jeho editce byly závazné i pro širší obec filologickou.

Bohunní Palek je náš přední badatel v obecné lingvistice. Centrum jeho vědecké práce má charakter základního výzkumu, vždy však měla jeho práce i výrazné souvislosti s aplikacemi lingvistiky. V jádru svých vědeckých zájmů patří k iniciátorům a tvůrcům jedné oblasti současně lingvistiky textu, a to ve světovém měřítku. Mnoha jleta.

Pavel Novák

NAD STRÁNKAMI NOVÉHO ROMISTICKÉHO ČASOPISU

V roce 1994 se objevila čtyři čísla prvního ročníku nového odborného časopisu Romano-džaniben. Český překlad názvu je mnohoznačný a odpovídaly by mu tituly jako Vědění o Romech, Poznávání Romů, Co vědět o Romové apod. Jednoznačnější a pro profil časopisu výstižnější je jeho podtitul – Časopis romistických studií.

Romistika jako integrační vědní obor zabývající se romským etnickým společenstvím podává o Romech informace historické, etnografické, folklorní, sociologické, demografické a také lingvistické. Základní světová romistika vydává řadu specializovaných časopisů (nejstarší z nich – Journal of Gypsy Lore Society – vychází s přestávkami už od roku 1888), česká romistika zatím periodikum, které by mohlo aktuálně reagovat na romistické problémy, postrádala.